

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

طاها عشایری^۱

عضو هیأت علمی گروه تاریخ و جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

رستم منتی

عضو هیأت علمی دانشگاه علوم پزشکی ایلام، مرکز آسیب‌شناسی، ایلام، ایران

الهام حسین زاده حسنارود

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

محمد نوری

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

تاریخ ارسال: ۱۴۰۲/۹/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۴/۱۷

چکیده:

خودکشی به مفهوم اقدام به اتمام حیات انسانی، از زندگی روزمره و جهان هستی و قدم گذاشتن در جهانی دیگر است، علت این امر بسیار پیچیده و نیازمند واکاوی جامعه‌شناختی است و در ایلام میزان و آمار اقدام به خودکشی بسیار بالا است، هدف پژوهش، مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام (شهرستان ایلام) است. روش پژوهش از نوع کمی - پیمایش، ابزار آن پرسشنامه محقق ساخته و استاندارد (ترکیبی) است. حجم نمونه ۳۸۴ نفر به روش فرمول کوکران انتخاب و به صورت خوشه‌ای تصادفی بین شهروندان توزیع شده است نتایج نشان می‌دهد که کاهش تعلق اجتماعی (0.156)، فشار هنجارهای سنتی (0.234)، انتقام از خانواده (0.125)، احساس ناامنی شغلی (0.281) و ناکامی اجتماعی-اقتصادی (0.123) با اقدام به خودکشی رابطه معناداری وجود دارد. نتایج نشان می‌دهد که انتقام از خانواده (فشار بر خانواده) با بتای 0.200، ناکامی اجتماعی-اقتصادی با بتای 0.177، احساس ناامنی شغلی با بتای 0.156، کاهش تعلق اجتماعی با بتای 115.0 و فشار هنجارهای سنتی با بتای 0.100 درصد از تغییرات اقدام به خودکشی را تبیین نماید و (شاخص کلی)، توانسته 0.174 درصد از وضعیت اقدام به خودکشی را پیش‌بینی کنند. می‌توان نتیجه گرفت که بهبود فضای کسب و کار خانگی، کارآفرینی شغلی-اجتماعی، تقویت نظام خانواده از طریق اشتغال‌زایی پایدار؛ تقویت بینه‌های نظام خانواده و ایجاد فضای صمیمت محور و ارتقای نشاط اجتماعی استان، از مناسب‌ترین سازوکارها برای کاهش خودکشی محسوب می‌شود.

واژه‌های کلیدی: ناکامی اجتماعی - اقتصادی، انتقام از خانواده، فشار هنجارهای سنتی، تعلق اجتماعی، اقدام به خودکشی

¹ نویسنده مسئول: t.ashayeri@uma.ac.ir

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

A study of socio-cultural factors affecting suicide attempts in Ilam province

Taha Ashayeri²

Faculty Member of University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran

Rostam Menti

Faculty Member, Department of Medical Pathology Ilam Medical University, Ilam, Iran

Elham Hossein Zadeh Husnaroud

Ph.D. Candidate in Political Sociology, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

Mohammad Nouri

Ph.D. Candidate in Political Sociology, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran

Abstract

Suicide is the concept of ending human life, from everyday life and the universe, and stepping into another world. The reason for this is very complex and requires sociological analysis, and the rate and statistics of suicide attempts are very high in Ilam; the purpose of the research is to study the factors that are culturally effective on suicide tendency in Ilam province (Ilam city). The research method is a survey. The data-gathering technique is a researcher-made questionnaire. A sample with a size of 515 answered the questionnaire. The results show the reduction of social belonging (0.156), the pressure of traditional norms (0.234), revenge from the family (0.125), feelings of job insecurity (0.281), and failure. Socio-economic (0.123) has a significant relationship with suicide attempts. The results show that revenge from the family (pressure on the family) with a beta of 0.200, socio-economic failure with a beta of 0.177, a sense of job insecurity with a beta of 0.156, a decrease in social belonging with a beta of 0.115, and the pressure of traditional norms with a beta of 0.100 are the percentage of changes in suicide attempts. Moreover, (general index), they were able to predict 0.174% of the suicide attempt situation. We can conclude that improving the home business environment, job entrepreneurship, strengthening the family system through sustainable employment creation, strengthening the values of the family system cre, creating an intimacy-oriented atmosphere, and promoting the social vitality of the province are considered to be some of the most suitable mechanisms to reduce suicide.

Keywords: socio-economic failure, family revenge, pressure of traditional norms, social belonging, suicide attempt

مقدمه

---

² Corresponding Author: t.ashayeri@uma.ac.ir

خودکشی، کنشی فردی و به معنای آسیب رسانیدن فرد به خود است (مرادی و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۰) و نشان از یک بحران اجتماعی و فرسایش اجتماعی (گیبز، ۱۹۵۵) دارد. خودکشی جزئی از مسائل اجتماعی و به‌عنوان پدیده‌ای جهانی محسوب می‌شود و به مفهوم پایان دادن به حیات اجتماعی خود به‌طور مستقیم و غیرمستقیم است. این مفهوم اولین بار در اندیشه دورکیم در کتاب خودکشی، مطرح شد. دورکیم، جامعه‌شناس فرانسوی در تبیین علت‌یابی خودکشی بین مرزهای تحلیل روان‌شناختی و جامعه‌شناختی تمایز قائل شد و اولین بار خودکشی در بستر اجتماع و ارتباط آن با نژاد، قومیت، مذهب، فرهنگ، اقتصاد، نظام خانواده، سنت و هنجارها، ناکامی اجتماعی و آنومی اجتماعی را مورد واکاوی قرارداد. به این دلیل مساله تبیین خودکشی از امر روان‌شناختی به امر جامعه‌شناختی تغییر یافت. وی برای اثبات این واقعه از امر اجتماعی به‌مثابه پدیده بیرونی، تحمیلی و جمعی استفاده کرد. دورکیم علت این مساله را در آنومی و دوران گذار اجتماعی از عصر مکانیک به ارگانیک می‌داند. آنومی یا بی‌هنجاری، وضعیتی است که هنجارهای سنتی بی‌آن‌که توسط هنجارهای جدید جایگزین گردند، تضعیف می‌شوند. در این وضعیت، با از دست دادن حس جهت‌یابی و نگرانی در جامعه، تمایل به بی‌هنجاری نیز افزایش می‌یابد. زندگی اجتماعی انسان‌ها تحت تأثیر هنجارهای اجتماعی است. این هنجارها، پیوندهای جمعی را برای محافظت، یاریگری اجتماعی و جذب در بدنه اجتماع بازآفرینی می‌کنند. تغییر اجتماعی از سنتی به مدرن، کاهش نظام کنترلی، افزایش بی‌ثباتی و تغییرات اجتماعی سریع (اقتصادی-اجتماعی)، به‌شدت گرفتن اقدام پرخطر خودکشی کمک می‌کند (برک^۳، ۲۰۰۶: ۱۲۳). فردگرایی، بی‌سازمانی اخلاقی - اجتماعی و محرومیت‌ها (دانش و علی‌پور، ۱۳۹۳)، سرمایه اجتماعی ضعیف، کاهش باورهای مذهبی، تعلق اجتماعی پایین فرد به‌نظام اجتماعی و احساس ناکامی اجتماعی (استارک^۴ و همکاران، ۱۹۹۶)، باعث شکل گرفتن تصور اقدام به خودکشی در فرد به‌هنگام مواجه‌شدن با مشکلات اجتماعی می‌شود. سرمایه اجتماعی اثر کاهنده بر رفتارهای خودکشی دارد، هرچه شدت پیوند بین فرد - خانواده قوی‌تر باشد، خطر خودکشی

³. Berk

⁴. Stark

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

کاهش می‌یابد (پپ و نیک^۵، ۱۹۸۱). استان ایلام، به دلیل ساختار فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خود با میزان خودکشی بالایی به نسبت میانگین کشوری مواجه است. این استان جزئی از مناطق جنگ‌زده کشور بوده که طی سال‌های ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۱ حدود ۱۹۸ مورد خودکشی موفق و در فاصله سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۶۵ بیش از ۷۰۰ مورد خودکشی در آن رخ داده است (توسلی و موسوی، ۱۳۸۴: ۲۳۷). وضعیت نرخ خودکشی از سال ۸۵ تا ۹۰ در استان‌های مختلف کشور (محمدیان و همکاران، ۱۳۹۷) در حال افزایش بوده است. استان ایلام طی سال‌های ۸۵ تا ۱۳۹۰ همیشه رتبه اول خودکشی در کشور را داشت. بنا بر آمار موجود در سال‌های قبل یعنی طی سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۵ هم استان ایلام رتبه اول در خودکشی را داشته است (بهرامی، ۱۳۹۷: ۲۱۵). استان ایلام از جمله استان‌های در حال گذاری است که تجربه توسعه و مدرنیته را به همراه سنت و عرف طی می‌کند. به لحاظ ساختاری، بافت سنتی این استان مبتنی بر نظام ایلی است که مواجهه با دنیای مدرن را تجربه می‌کند. نظام اجتماعی جامعه سنتی، بر اساس سلسله‌مراتب اجتماعی متعددی، معنا و مفهوم می‌یابد. در این گونه جوامع، همیشه جمع بر فرد اهمیت دارد. وابستگی به جمع، نظام خانواده و تابع هنجارهای گروهی بودن، از خصایص جامعه سنتی است. در این فرهنگ، ارزش جمعی مقدم بر مطالبه فردی بوده و فرد الزاماً باید خود را با هنجارها و خواسته‌های گروهی انطباق دهد، در غیر این صورت، با فشارهای هنجاری مواجه می‌شود. در این میان آبرو، ناموس و حیثیت اجتماعی مقوله بسیار پررنگی است. هنجارهای اجتماعی بشدت بر رفتارهای اخلاقی اعضای خود حساس هستند، ایجاد محدودیت‌ها، فشارها، حفظ سلسله‌مراتب در نظام خانواده و تبعیت از قوانین نظام پدرسالاری از مهم‌ترین ویژگی‌های این جامعه است. بر این اساس هدف اصلی پژوهش عبارت از مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام است.

خودکشی به‌عنوان یک مسئله اجتماعی، در تاریخ بشریت وجود داشته است، متفکران مختلفی از ابعاد روان‌شناختی، اقتصادی، زیستی و اقتصادی و سرانجام نگرش جامعه‌شناختی نسبت به آن پرداختند. اولین مطالعات سیستماتیک و جامع توسط دورکیم انجام گرفته است. همان‌طور که خودکشی در اقسام نقاط جهان شایع است، ایران نیز، با این پدیده مواجه است، از جمله استان ایلام و مناطق محروم ایران، با بحران

5. Pope & Nick

خودکشی روبر هستند. اهمیت مساله اجتماعی خودکشی در ایران با سرچ کلیدواژه " خودکشی " در مقالات معتبر قابل استنباط است، نزدیک به ۱۷۲ مقاله با روش‌های مختلفی کمی، کیفی، کتابخانه‌ای و گزارش علمی در سایت نورمگز تا بهمن ۱۴۰۰، به ثبت رسیده است که نشانگر اهمیت این مسئله در ایران است. تحقیقات مختلفی درباره خودکشی صورت گرفته، در این بخش سعی شده بیشتر مطالعات جامعه‌شناختی و نزدیک به آن مورد بررسی قرار گیرد. نتایج بررسی محمودزاده و همکاران (۱۳۹۷)، نشان می‌دهد که تقابل بین نسلی، شکست عشقی و مشکلات روحی و روانی، انگ‌های اجتماعی، محرومیت یا وابستگی اقتصادی و مالی، خشونت و ازهم گسیختگی خانوادگی و انزوای اجتماعی و تعصب‌گرایی در قالب مفهوم مرکزی فشار ساختاری، فشار هنجاری و فردیت عقیم مانده و طرد اجتماعی در خودکشی تأثیرگذار هستند. خودکشی امری برساختی است و در نتیجه تعامل و کنش جوانان به فرصت و موانع محیطی، اجتماعی و فرهنگی به آن اقدام می‌کنند. در نهایت خودکشی، راه‌گریز و تنها راه‌چاره افراد برای فاصله گرفتن از مسائل و موانع موجود است. گلچین و همکاران (۱۳۹۸)، در بررسی خود به این نتیجه رسیدند که در سال‌های اخیر، مواردی از خودکشی‌های موفق و ناموفق در میان دانشجویان مشاهده شده است که به دلیل حساسیت جامعه نسبت به جوانان و دانشجویان، نگرانی‌های گسترده‌ای را در اذهان عمومی و نزد کارشناسان و مسئولان امور دانشگاهی ایجاد کرده است. عواملی مانند ناکامی، سستی و بی‌هدفی، ازدواج‌های اجباری، فشارهای روانی، متفاوت بودن دانشگاه با انتظارات پیشین دانشجویان به‌عنوان «شرایط علی»، فشارهای اقتصادی، اجتماعی و گسست‌های خانوادگی به‌عنوان «شرایط زمینه‌ای»، شکاف نسلی، گسست دینی، نابرابری جنسیتی، نیاز به توجه به‌عنوان «عوامل مداخله‌گر» در اقدام دانشجویان به خودکشی، گوشه‌گیری و انزوا از سوی فرد نجات‌یافته از خودکشی و انگ زدن، دوری جستن و فقدان حمایت از سوی دیگران به‌عنوان «استراتژی‌های شایع و مقابله‌ای» تعیین شدند. در نهایت برای اغلب بازماندگان، پیامدهای منفی همچون طرد و از دست رفتن سرمایه اجتماعی، آسیب‌های جسمی و روانی و در نهایت بازگشت ناموفق و تکرار خودکشی و برای اقلیتی از آن‌ها بازگشت موفق به زندگی اجتماعی به‌عنوان پیامدهای احتمالی تشخیص داده شد. «خودکشی پاسخی فردی به

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

ناکامی‌ها، فشارها، گسست‌ها و نداشتن حمایت»، به‌عنوان «مقوله هسته» انتخاب شده است که می‌تواند پوشش دهنده سایر مقولات حاضر در پژوهش باشد. ربیعی و گرجی (۱۳۹۷) در مطالعات خود نشان دادند که سه عنوان هسته‌ای فردیت عقیم مانده (فشار روانی، ناکامی شخصی، تنش‌های فرآیند بلوغ و گسست دینی)، عامل فشار ساختاری (شکاف نسلی، نیاز به توجه، سبک زندگی و فشار اقتصادی) و عامل طرد اجتماعی (از دست دادن سرمایه اجتماعی، فشار اجتماعی، فشار مجازی و ضعف در مهارت ارتباطی) در وقوع خودکشی مهم و مؤثر هستند. عنبری و بهرامی (۱۳۹۸)، در مطالعه خود به این رسیدند که خودکشی در مناطق غربی کشور، در بین زنان شدت بیشتری داشته و عمدتاً اقدام به خودسوزی می‌کنند. مطابق نتایج تحقیق، فقر اقتصادی - اجتماعی (محرومیت نسبی، فشار بیکاری، بحران مالی، تنش مالی) از طریق خشونت خانوادگی، باعث اقدام به خودکشی می‌شود. خودکشی همان جدال و تنش فرد با نقش‌های اجتماعی است، در این تضاد اجتماعی، به دلیل احساس حقارت، بی‌منزلی و احساس ناتوانی، گزینه خودکشی را بهترین مورد می‌داند. اصغری و زارعی (۱۳۹۶) به این نتیجه رسیدند که پایگاه اجتماعی - اقتصادی، احساس محرومیت نسبی، احساس آنومی، وضعیت تأهل و خاستگاه خانوادگی دارای رابطه با افکار خودکشی است. آقایی‌زاده (۱۳۹۹) نشان داد که متغیر مستقل انسجام اجتماعی، دین‌داری، آنومی، شرایط خانوادگی، احساس محرومیت نسبی و درماندگی آموخته‌شده، در اقدام به خودکشی مؤثر است. معیدفر و حسن پناه (۱۳۸۹)، به این نتیجه رسیدند که دلیل اصلی خودکشی، وجود حس انتظام و یکپارچگی شدید در گروه زنان و احساس نابسامانی اجتماعی در گروه مردان است. قادری و نظری (۱۳۹۸)، نشان دادند که در بازه زمانی ۱۳۸۹ الی سال ۱۳۹۳، نرخ خودکشی در حال افزایش بوده است. برحسب نتایج تحقیق، فشارهای اجتماعی - اقتصادی (طلاق، ضرب و جرح، توهین، ناکامی اقتصادی)، به خودکشی کمک کرده است. هرچه نرخ مشارکت اقتصادی در جامعه افزایش یابد، به همان میزان به دلیل افزایش رضایت اجتماعی، نرخ خودکشی کاهش می‌یابد. در این شرایط، فرد به دلیل ادغام در زندگی جمعی به نوعی احساس معنا و هویت می‌کند. متغیرهایی مانند عرق ملی داشتن، وجود اعتماد اجتماعی و رضایت اجتماعی با ایجاد تعلق اجتماعی، به کاهش خودکشی منجر می‌شود.

خودکشی

خودکشی، از دو لغت sui به معنای "خود" و caedere به معنای "کشتن" از ریشه لاتین مشتق شده است و نه به صورت «خود کشتن» که به صورت خودکشی بیان می‌شود (دینی^۶، ۲۰۱۴). خودکشی، به معنای اقدام به کشتن خود است (گنو^۷، ۲۰۰۲: ۴۸). خودکشی به معنای خود را به وسیله‌ای کشتن، انتحار، کار زیاد کردن، کوشش بسیار، آمده است (دهخدا، ۱۳۴۱). به زعم دورکیم خودکشی عبارت از هر نوع مرگی است که نتیجه مستقیم یا غیرمستقیم کردار منفی یا مثبت خود قربانی است (دورکیم، ۱۳۸۷: ۶). به زعم ردفیلد جیمون، اقدام به خودکشی، همان ترک مخفیانه اعضای خانواده، شبکه‌های اجتماعی و نزدیکان است (رحمانی، ۱۳۹۴). از دیدگاه ده^۸ خودکشی، اقدامی معمولاً از روی آگاهی، برای نابودی خود و معدوم کردن خود از "حیات جمعی" است (رئیس دانا، ۱۳۸۰: ۱۷۲). اقدام کننده به خودکشی، مرگ را بهتر از بودن و هستی می‌داند (گلداسمیت^۹، ۲۰۰۲) و یک علت مهم آن ناکامی اجتماعی و احساس تعارض با دنیای اجتماعی است (قائمی، ۱۳۶۴: ۱۱۳). آشیل دلماس^{۱۰}، خودکشی را امری می‌داند که فرد برای نیستی خود اقدام به آن می‌کند (گلمن و جنیفر^{۱۱}، ۲۰۰۷).

نظریه بی‌سازمانی اجتماعی

پیروان مکتب شیکاگو اولین گروهی بودند که به رابطه بین بی‌سازمانی اجتماعی و مسائل اجتماعی پی بردند. بی‌سازمانی در هنگام تغییر جامعه از حالت سنتی به مدرن رخ می‌دهد، ضمن این که کنترل اجتماعی از کار می‌افتد، فردگرایی افسارگسیخته به دلیل کاهش تعلق اجتماعی، بحران سرمایه اجتماعی و کاهش ثبات خانواده زیادتر می‌شود، در این شرایط، مسائل اجتماعی از جمله خودکشی زیادتر می‌شود. در مدل بی‌سازمانی اجتماعی، کارایی هنجارهای اجتماعی در جهت تنظیم رفتار اجتماعی کاهش می‌یابد و اختلال

6. Denney

7. Guo

8. Deshe

9. Goldsmith

10. Achille Delmas

11. Gelman & Jennifer

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

در نظام اقتصادی، اجتماعی و خانوادگی افزایش می‌یابد (عشایری و نامیان، ۱۳۹۸). توماس و زنانیه‌کی، در تحلیل خودنقش فشار، هنجارهای سنتی و بحران اقتصادی و ناکامی ناشی از تضاد طبقاتی و اجتماعی را در بروز بحران مؤثر می‌داند. بی‌سازمانی اجتماعی همان فروپاشی سازه‌های اجتماعی است (گیبس و مارتین، ۱۹۶۴؛ برگس و دونالد^{۱۲}، ۱۹۶۷). بی‌سازمانی اجتماعی به وضعیتی اشاره دارد که ساختار یک جامعه از بعد اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی، ارتباط و تعامل منظم خود را از دست داده (حسینی‌نثار و فیوضات، ۵۸:۱۳۹۰) و امکان تعامل مثبت در جهت حل مشکلات اجتماعی را از دست می‌دهد، با نوعی از گسیختگی و بی‌هنجاری فراگیر مواجه هستند. در این میان به دلیل تغییر جامعه از قالب قدیمی به جدید، همراه با تغییرات و بی‌سازمانی عمیق است. ناکامی اجتماعی - اقتصادی، افزایش فشار سنت‌های اجتماعی، بحران نظام خانواده و کاهش باورهای دینی به دلیل عرفی شدن، بسترهای اقدام به خودکشی را افزایش می‌دهد. ظهور خودکشی، انعکاس شکلی از بی‌سازمانی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است (بارسیک^{۱۳}، ۱۹۸۴). طبق این نظریه، خودکشی حاصل شکست ساختارهای اجتماعی و کنترل اجتماعی برکنش افراد است (کاوان^{۱۴}: ۱۹۶۹). سه نوع عمده بی‌سازمانی اجتماعی یعنی: ۱. بی‌هنجاری (اختلال نظام خانواده، بحران معنوی، بیگانگی اجتماعی)، ۲. ستیز فرهنگی (تضاد خانوادگی) ۳. اختلال اقتصادی (افزایش ناکامی و محرومیت) در فضای اجتماعی قابل ترسیم است (کوربین و رونالد^{۱۵}، ۲۰۰۳: ۵۶). به‌زعم پارک^{۱۶} اساس سازمان اجتماعی، سنت‌ها و رسوم‌اند. هر جایی که سنت‌های اجتماعی دچار تغییرات و دگرپسی شود، احتمال بروز بحران اجتماعی و رفتار پرخطر وجود دارد. در این حال نظام کنترلی، اقتدار و کارایی خود را از دست می‌دهد. خانواده و نظام همسایه، در این شرایط توان کنترل بر افراد را نخواهند داشت. شهرنشینی، صنعتی شدن و مهاجرت، تغییرات اجتماعی - اقتصادی، شیوه‌های سبک جدید زندگی و شکاف ارزشی بین نسلی، می‌تواند به افزایش مسئله خودکشی کمک کند (حسینی‌نثار و فیوضات، ۵۹:۱۳۹۰). هراری به اهمیت نظام خانواده و سنت‌ها در برابر مسائل اجتماعی

¹². Burgess & Donald

¹³. Bursik

¹⁴. Cavan

¹⁵. Kubrin & Ronald

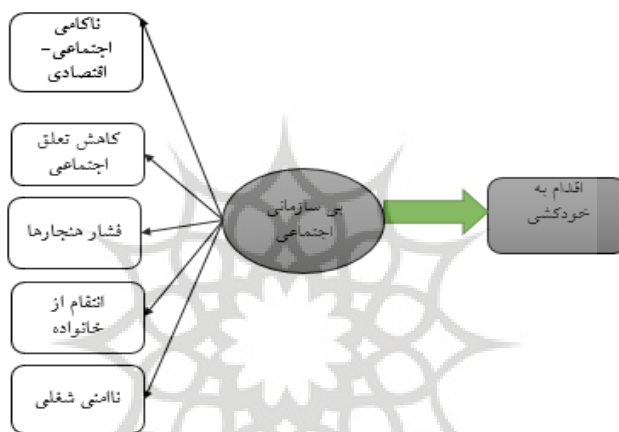
¹⁶. Robert Ezra Park

اشاره می‌کند: «به نظر می‌رسد که تأثیر خانواده و اجتماع در خوشبختی ما بیش از پول و سلامت است. افرادی که دارای پیوندهای قوی خانوادگی؛ حمایت‌گر و دارای روابط نزدیک خانوادگی هستند، از آسیب به دور هستند. در این میان، ازدواج از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بین ازدواج‌های موفق و خوش‌دلی زیاد و بین ازدواج‌های ناموفق و احساس سیه‌روزی رابطه بسیار نزدیکی وجود دارد. این امر، صرف‌نظر از موقعیت اقتصادی یا شرایط جسمانی صادق است. یک فرد تهی‌دست و معلول در کنار یک همسر مهربان و خانواده‌ای فداکار و جامعه‌ای بامحبت، چه‌بسا از یک میلیارد منزوی حال‌بهتری داشته باشد، به شرط این‌که فقرش خیلی جدی نباشد و بیماری‌اش هم دردناک یا رو به وخامت نباشد» (هراری، ۱۳۹۶: ۵۶۶). هراری نشان می‌دهد که یک نظام خانوادگی سالم و دارای پیوندهای قوی و بهنجار، چه اندازه می‌تواند، مسائل اجتماعی منفی را کنترل کند و کاهش دهد. هرچه وضعیت بی‌سازمانی اجتماعی افزایش یابد، به همان میزان، فشار اجتماعی در جامعه زیادتر و افراد در شرایط بحرانی اقدام به رفتار پرخطر می‌کنند. خودکشی مرتبط با یأس و خشم در میان اعضاء طبقه پایین به هنگام دور ماندن از جریان اصلی اقتصاد جامعه است. فشار عاطفی در زمانی حاصل می‌گردد که فرد نتواند از راه‌های مشروع، میل به کسب مزایا و تجملات طبقه متوسط را برآورده نماید. مفهوم اصلی نظریه فشار این است که اغلب افراد دارای ارزش‌ها و خواسته‌های مشابه‌اند. اگرچه اهداف جامعه نامتغیرند، اما نسبتاً افراد کمی توانایی یا امکانات لازم را برای دستیابی به موفقیت اجتماعی و اقتصادی دارا هستند. عدم توانایی برای دستیابی به اهداف اجتماعی مولد خشم، نفرت، ستیزه‌جویی و بروز خودکشی خواهد بود (پروین، ۱۳۹۰: ۷۱). بی‌ثباتی‌های ناشی از بی‌سازمانی در یک جامعه در حال گذار، بحران را امری فراگیر می‌کند. از نظر لی و اتسلندر بی‌سازمانی اجتماعی، نشانگر حالت هرج و مرج و عدم قطعیت شرایط است که بر بخش اعظم جمعیت تأثیرگذار است. در این‌گونه شرایط مدل‌های فرهنگی کارکرد خود را از دست می‌دهند و انسجام درونی اجتماع تضعیف می‌شود. به‌مرور هنجارهای رفتار معتبر جامعه و شخص، نامنجم و کنش معطوف به هدف برای افراد ناممکن می‌گردد. نتایج چنین وضعی عبارت از فقدان کلی جهت و عدم قطعیت رفتار و تعارض‌های اجتماعی و فرهنگی است که تشدید می‌شود. به نظر آن‌ها، هم منبع مشروعیت

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

هنجارها و هم تعارض هنجارهای مشروع در جوامع، مربوط به دگرگونی اقتصادی است و خود این شرایط موجب فشارهای متعارض بر فرد می شود. مشخصه اساسی آنومی در یک سیستم اجتماعی از نظر آن‌ها درجه بی ثباتی اجتماعی و عدم انسجام هست (ایار، ۱۳۹۰). بر این اساس، الگوی نظری پژوهش به شرح زیر ترسیم می شود:

شکل (۱)- الگوی نظری پژوهش

- بر این اساس با استفاده از دیدگاه نظری بی سازمانی اجتماعی، فرضیه زیر مطرح شده است.
- بین کاهش تعلق اجتماعی و اقدام به خودکشی رابطه‌ای معنادار و یک طرفه وجود دارد.
  - بین فشار هنجارهای سنتی و اقدام به خودکشی رابطه‌ای معنادار و یک طرفه وجود دارد.
  - بین احساس ناامنی شغلی و اقدام به خودکشی رابطه‌ای معنادار و یک طرفه وجود دارد.
  - بین انتقام از خانواده (فشار بر خانواده) و اقدام به خودکشی رابطه‌ای معنادار و یک طرفه وجود دارد.
  - بین ناکامی اجتماعی-اقتصادی و اقدام به خودکشی رابطه‌ای معنادار و یک طرفه وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

روش پژوهش از نوع کمی پیمایش، ابزار آن پرسشنامه است. بازه زمانی تحقیق بهمن (۱۳۹۹) الی پاییز (۱۴۰۰) است. جامعه آماری پژوهش حاضر را افراد ۱۵ سال به بالای شهروندان مرد و زن استان ایلام، در

سال ۱۴۰۰ تشکیل داده است. بر این اساس واحد تحلیل در پژوهش حاضر "فرد" هست و بر اساس روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، در سه شهرستان از شمال استان ایلام شامل: شهرهای ایلام، ایوان و ملکشاهی و از حوزه جنوب استان ایلام شهرهای: دره شهر و آبدانان نمونه‌گیری انجام شده است. حجم نمونه پس از اخذ واریانس در مرحله مقدماتی پخش پرسش‌نامه و قرار دادن آن در فرمول کوکران ۳۸۴ نفر تعیین گردیده است. روایی تحقیق به وسیله آلفای کرونباخ تأیید شده است:

جدول (۱) - پایایی متغیرهای پژوهش

نام متغیر	آلفای کرونباخ
تعلق اجتماعی	0.85
فشار هنجارهای سنتی	0.88
احساس ناامنی شغلی	0.81
انتقام از خانواده (فشار بر خانواده)	0.78
ناکامی اجتماعی - اقتصادی	0.77
اقدام به خودکشی	0.78

بر این اساس، اقدام به خودکشی با گویه‌های زیر سنجیده شده است:

- تا به حال چندبار به کشتن خود فکر کرده‌اید و یا به آن اقدام نموده‌اید؟

هرگز به ندرت (یک‌بار) گاهی اوقات (دو بار) اغلب (سه تا چهار بار) بسیاری از اوقات (پنج بار یا بیشتر)

- من دست کم یک‌بار نقشه‌ای داشته‌ام که خودم را بکشم اما تلاشی برای انجام آن نکردم.

هرگز به ندرت (یک‌بار) گاهی اوقات (دو بار) اغلب (سه تا چهار بار) بسیاری از اوقات (پنج بار یا بیشتر)

- من دست کم یک‌بار نقشه‌ای داشته‌ام که خودم را بکشم واقعاً می‌خواستم که بمیرم.

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

هرگز به ندرت (یک بار) گاهی اوقات (دو بار) اغلب (سه تا چهار بار) بسیاری از اوقات (پنج بار یا بیشتر)

- من تلاش کرده‌ام که خودم را بکشم.

هرگز به ندرت (یک بار) گاهی اوقات (دو بار) اغلب (سه تا چهار بار) بسیاری از اوقات (پنج بار یا بیشتر)

- من تلاش کرده‌ام که خودم را بکشم واقعاً امیدوار بودم که بمیرم.

هرگز به ندرت (یک بار) گاهی اوقات (دو بار) اغلب (سه تا چهار بار) بسیاری از اوقات (پنج بار یا بیشتر)

- در سال گذشته هر چند وقت یک بار راجع به کشتن خودتان فکر کرده‌اید؟

هرگز به ندرت (یک بار) گاهی اوقات (دو بار) اغلب (سه تا چهار بار) بسیاری از اوقات (پنج بار یا بیشتر)

- آیا تا به حال به کسی گفته‌اید که قصد داشته‌اید خودکشی کنید یا ممکن بوده که این کار را بکنید؟

هرگز به ندرت (یک بار) گاهی اوقات (دو بار) اغلب (سه تا چهار بار) بسیاری از اوقات (پنج بار یا بیشتر)

- چقدر احتمال دارد که شما روزی خودکشی فکر کنید؟

هرگز به ندرت (یک بار) گاهی اوقات (دو بار) اغلب (سه تا چهار بار) بسیاری از اوقات (پنج بار یا بیشتر)

یافته‌های تحقیق

- بر حسب تحصیلات؛ بی سواد برابر با $2/3$ ، ابتدایی و راهنمایی برابر با $12/3$ ، دبیرستان و دیپلم برابر با $33/7$ و دانشگاهی برابر با $51/7$ است.

- محل سکونت شهری برابر با $67/1$ روستایی برابر با $32/9$ است.

- 2- درصد پاسخ‌دهندگان در شهرستان ایلام، $13/2$ درصد ساکن شهرستان ایوان، $13/8$ درصد ساکن شهرستان دره شهر، $5/6$ درصد ساکن ملکشاهی و $15/3$ درصد نیز ساکن شهرستان دهلران بوده‌اند.

68/8 درصد پاسخ‌دهندگان در مسکن شخصی، 21 درصد ساکن مسکن استیجاری، 10/3 درصد ساکن سازمانی بوده‌اند.

- میانگین نمرات کاهش تعلق اجتماعی با انحراف معیار 10/04، برابر با 42/11 بوده است، به طوری که حد پایین نمرات 12، حد بالای آن 60 و دامنه تغییرات 48 است. همچنین، میزان کاهش تعلق اجتماعی در میان 33/46 درصد نمونه مورد مطالعه در حد بالا، در بین 51/95 درصد در حد متوسط و در میان 14/59 درصد در حد پایینی برآورد شده است.

- میانگین نمرات فشار هنجارهای سنتی با انحراف معیار 7/36، برابر با 19/90 بوده است، به طوری که حد پایین نمرات 7، حد بالای آن 35 و دامنه تغییرات 28 است. همچنین، میزان فشار هنجارهای سنتی در میان 24/71 درصد نمونه مورد مطالعه در حد بالا، در بین 43/39 درصد در حد متوسط و در میان 31/19 درصد در حد پایینی برآورد شده است.

- نمرات حساس ناامنی شغلی با انحراف معیار 5/93، برابر با 15/59 بوده است، به طوری که حد پایین نمرات 6، حد بالای آن 30 و دامنه تغییرات 24 است. همچنین، میزان احساس ناامنی شغلی در میان 17/51 درصد نمونه مورد مطالعه در حد بالا، در بین 43/77 درصد در حد متوسط و در میان 38/72 درصد در حد پایینی برآورد شده است.

- میانگین نمرات انتقام از خانواده با انحراف معیار 5/25، برابر با 19/88 بوده است، به طوری که حد پایین نمرات 7، حد بالای آن 35 و دامنه تغییرات 28 است. همچنین، میزان انتقام از خانواده در میان 14/06 درصد نمونه مورد مطالعه در حد بالا، در بین 61/33 درصد در حد متوسط و در میان 24/61 درصد در حد پایینی برآورد شده است.

- میانگین نمرات احساس ناکامی اجتماعی-اقتصادی با انحراف معیار 5/07، برابر با 14/12 بوده است، به طوری که حد پایین نمرات 5، حد بالای آن 25 و دامنه تغییرات 20 است. همچنین، میزان احساس ناکامی در میان 13/95 درصد نمونه مورد مطالعه در حد بالا، در بین 47/54 درصد در حد متوسط و در میان 38/51 درصد در حد پایینی برآورد شده است.

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

- میانگین اقدام به خودکشی با انحراف معیار 23/24، برابر با 70/42 بوده است، به طوری که حد پایین نمرات 31، حد بالای آن 155 و دامنه تغییرات 124 است. همچنین، میزان اقدام به خودکشی در میان 6/08 درصد نمونه مورد مطالعه در حد بالا، در بین 38/24 درصد در حد متوسط و در میان 55/69 درصد در حد پایینی برآورد شده است (جدول 2)

جدول (2)- توزیع پراکندگی متغیرهای پژوهش

طبقات						دامنه تغییرات	مینیم	ماکزیم	انحراف معیار	میانگین	متغیر
پایین		متوسط		بالا							
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی						
14/59	75	51/95	267	33/46	172	48	12	60	10/04	42/11	کاهش تعلق اجتماعی
31/91	164	43/39	223	24/71	127	28	7	35	7/36	19/90	فشار هنجارهای سنتی
38/72	199	43/77	225	17/51	90	24	6	30	5/93	15/59	احساس ناامنی شغلی
24/61	126	61/33	314	14/06	72	28	7	35	5/25	19/88	انتقام از خانواده (فشار بر خانواده)
38/51	196	47/54	242	13/95	71	20	5	25	5/07	14/12	ناکامی اجتماعی-اقتصادی
55/69	284	38/24	195	6/08	31	124	31	155	23/24	70/42	اقدام به خودکشی

نتایج نشان می دهد که:

- بین کاهش تعلق اجتماعی و اقدام به خودکشی رابطه معناداری وجود دارد و مقدار ضریب همبستگی آن برابر با 0.156 است. هرچه تعلق اجتماعی کاهش پیدا کند، احتمال اقدام به خودکشی افزایش می یابد.

- بین فشار هنجارهای سنتی و اقدام به خودکشی رابطه معناداری وجود دارد و مقدار ضریب همبستگی آن برابر با 0.234 است. هرچه فشار هنجارهای سنتی بیشتر شود، احتمال اقدام به خودکشی نیز افزایش می یابد.

- بین انتقام از خانواده (فشار بر خانواده) و اقدام به خودکشی رابطه معناداری وجود دارد و مقدار ضریب همبستگی آن برابر با 0.125 است. هرچه انتقام از خانواده (فشار بر خانواده) بیشتر شود، احتمال اقدام به خودکشی نیز افزایش می یابد.

- بین احساس ناامنی شغلی و اقدام به خودکشی رابطه معناداری وجود دارد و مقدار ضریب همبستگی آن برابر با 0.281 است. هرچه امنیت اقتصادی (شغلی) بیشتر باشد، احتمال اقدام به خودکشی نیز افزایش می‌یابد.

- بین ناکامی اجتماعی-اقتصادی و اقدام به خودکشی رابطه معناداری وجود دارد و ضریب همبستگی آن برابر با 0.123 است. هرچه ناکامی اجتماعی-اقتصادی بیشتر باشد، احتمال اقدام به خودکشی نیز افزایش می‌یابد.

- بین بی‌سازمانی اجتماعی و اقدام به خودکشی رابطه معناداری وجود دارد و ضریب همبستگی آن برابر با 0.251 است. هرچه سازمانی اجتماعی بیشتر شود، احتمال اقدام به خودکشی نیز افزایش می‌یابد (جدول 3).

جدول (۳)- ضریب همبستگی پژوهش

متغیر	مقدار ضریب پیرسون	سطح معناداری
کاهش تعلق اجتماعی	0.156	0.000
فشار هنجارهای سنتی	0.234	0.000
انتقام از خانواده (فشار بر خانواده)	0.125	0.000
احساس ناامنی شغلی	0.281	0.000
ناکامی اجتماعی-اقتصادی	0.123	0.000
بی‌سازمانی اجتماعی	0.251	0.000

مطابق یافته‌های رگرسیون مجموع متغیرهای مستقل معناداری در مدل توانسته اند 0.174 درصد از وضعیت اقدام به خودکشی را پیش‌بینی کنند (جدول ۴).

جدول (۴)- خلاصه مدل رگرسیونی پژوهش

ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	ضریب همبستگی	سطح معناداری
0.188	0.174	0.192	0.000

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

نتایج نشان می‌دهد که انتقام از خانواده (فشار بر خانواده) با بتای 0.200، ناکامی اجتماعی-اقتصادی با بتای 0.177، احساس ناامنی شغلی با بتای 0.156، کاهش تعلق اجتماعی با بتای 115.0 و فشار هنجارهای سنتی با بتای 0.100 درصد از تغییرات اقدام به خودکشی را تبیین نماید (جدول 5).

جدول (5)- رگرسیون چندگانه پژوهش

متغیر مستقل	ضریب بتا	مقدار تی	مقدار f	سطح معناداری
کاهش تعلق اجتماعی	0.115	4.127	3.109	0.000
فشار هنجارهای سنتی	0.100	6.134	4.268	0.001
انتقام از خانواده (فشار بر خانواده)	0.200	2.121	5.281	0.000
احساس ناامنی شغلی	0.156	4.602	2.370	0.000
ناکامی اجتماعی-اقتصادی	0.177	3.013	3.116	0.000

بحث و نتیجه‌گیری

خودکشی یعنی کشتن خود، به‌طور مستقیم. پایان دادن به حیات خود است. رها کردن خود از فشارهای روانی - اجتماعی، انتقام گرفتن از خود با قصد انتقام گرفتن از خانواده و ناتوانی در برابر حل موانع اجتماعی به دلیل فقدان مهارت اجتماعی است، در برخی موارد هدف اصلی وارد کردن فشار به پیرامون یعنی خانواده‌هاست که در صورتی که فلان کار را نکنید، من نیز برای اذیت کردن شما این کار را می‌کنم. اکثر خودکشی‌کننده‌ها، در نفس آخر، در پی آن هستند که یک نفر نجاتشان دهد، معمولاً در اول قصد خودکشی ندارند، در صورت عدم حمایت خانواده، افزایش کینه و احساس رنجش بیشتر و احساس تنهایی شدید در برابر مسئله شخصی، اقدام به خودکشی می‌کنند، ولی در دل خود، آرزو می‌کنند که یک نفر آن‌ها را از این مسیر بازدارد، اگرچه این قابل تعمیم نیست، به خاطر لذت حیات و شیرینی زندگی در جهان فعلی، می‌توان تلاش آدمیزاد را برای دوری از مرگ و ادامه بقا، استنباط کرد. در استان ایلام نیز اکثر خودکشی‌ها، به خاطر مشکلات و مسائل اجتماعی و فردی در برابر جامعه رخ می‌دهد. یک بحران اجتماعی است که نیازمند واکاوی عمیق است تا بتوان با سیاست‌گذاری بلندمدت، آن را کاهش داد. جوامع در حال گذار و دارای تغییرات ناهمگون فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی بیشتر شاهد خودکشی هستند. وقتی جامعه از حالت سنتی به سمت ارزش‌های مدرن حرکت می‌کند، دچار بی‌ثباتی می‌شود، اولین پاسخی که افراد جامعه در اثر فشار اجتماعی و بحران‌های گذار انجام می‌دهند، راحت کردن خود

و خودکشی است؛ یعنی دیگر تاب‌آوری اجتماعی پایین می‌آید، آن‌ها توان تحمل این همه سختی و شرایط موجود را ندارند، به حیات خود چندان امیدوار نیستند و خودکشی را تنهاترین راه ممکن انتخاب می‌کنند. بر این اساس، این تحقیق با جامعه آماری ۵۱۵ نفر در استان ایلام، سعی داشته با استفاده از نظریه بی‌سازمانی اجتماعی، علل و ریشه‌های احتمالی اقدام به خودکشی را تبیین نماید:

- کاهش تعلق اجتماعی در افزایش باورهای خطرناک خودکشی و اقدام به آن تأثیر زیادی دارد و مقدار ضریب تبیین آن برابر با 0.115 است. به‌اندازه یک‌میزان کاهش در تعلق اجتماعی، احتمال اقدام به خودکشی 0.11 صدم افزایش می‌یابد. این یافته با نتایج پژوهشی محمودزاده و همکاران (۱۳۹۷)، (بهمن ۱۴۰۰) و گلچین و همکاران (۱۳۹۸) همسو بوده و آن‌ها را تأیید می‌کند. بر این اساس تعلق اجتماعی، همان احساس هویت، یگانگی، پیوستگی و انسجام عاطفی فرد با محیط، خانواده و پیرامون اجتماعی خود است، هرچه فرد از این موقعیت فاصله بگیرد و تعلق خود را از دست بدهد، به‌هنگام داشتن شرایط سخت، دست به خودکشی می‌زند.

- بین فشار هنجارهای سنتی و اقدام به خودکشی رابطه معناداری وجود دارد و مقدار ضریب تبیین آن برابر با 0.100 است. به‌اندازه یک‌میزان افزایش فشار هنجارهای سنتی، احتمال اقدام به خودکشی 0.10 صدم افزایش می‌یابد. این یافته با نتایج پژوهشی ربیعی و گرجی (۱۳۹۷)؛ عنبری و بهرامی (۱۳۹۸)، محمودزاده و همکاران (۱۳۹۷)، (بهمن ۱۴۰۰) و گلچین و همکاران (۱۳۹۸) همسو بوده و آن‌ها را تأیید می‌کند. بر این اساس هنجارهای سنتی به‌عنوان مکانیسم کنترل بر روح، روان و رفتار افراد در جامعه عمل می‌کند و نمود آن در جوامع سنتی (پدرسالاری) بسیار شدیدتر است که به‌عصبیت اجتماعی، وجدان جمعی و یا ناموس تعبیر می‌شود، گاهی شدت فشار هنجارهای سنتی و محدودیت فرد به وابستگی از همان هنجار، باعث طغیان فردی می‌شود. نوع خودکشی در این شرایط، شبیه تقدیرگرایانه است، چون بر اثر فشارهای زیاد هنجارهای اجتماعی، آداب و رسوم و قواعد اجتماعی که جزئی از آهنگ جامعه شده است، فرد دست به خودکشی می‌زند.

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

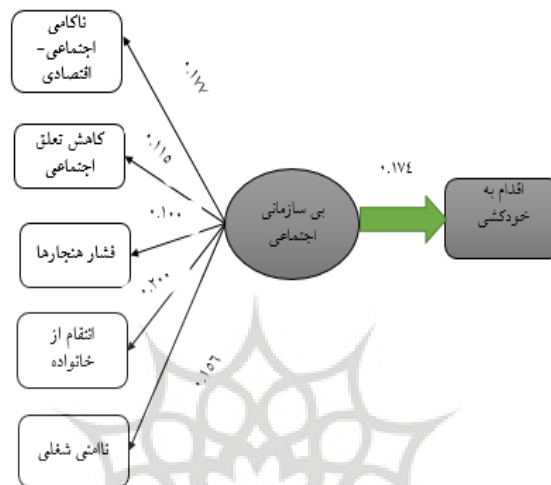
- بین انتقام از خانواده (فشار بر خانواده) و اقدام به خودکشی رابطه معناداری وجود دارد و مقدار ضریب تبیین آن برابر با 0.200 است. به اندازه یک میزان افزایش در افکار انتقام جویانه از خانواده، احتمال اقدام به خودکشی 0.20 صدم افزایش می یابد. این یافته با نتایج پژوهشی اصغری و زارعی (۱۳۹۶)، آقایی زاده (۱۳۹۹) و معیدفر و حسن پناه (۱۳۸۹) همسو بوده و آن ها را تأیید می کند. در نهایت معمولاً افراد برای انتقام گرفتن از خانواده ها دست به انتقام می زنند و این انتقام در بین فرزندان از والدین، همسر از شوهر و بین خواهر - برادر رخ می دهد، اکثراً در یک چارچوب نظام خانواده رخ می دهد. وقتی اعضای خانواده با تنش اجتماعی مواجه است، به دلیل پایین آمدن آستانه تحمل (در اثر طولانی شدت تنش و کاهش مقاومت و صبر در برابر همدیگر)، انسجام خانواده از بین رفته و فرد برای رهایی از این فشار و ایجاد فشار بر خانواده بر سر موارد مورد اختلاف، دست به خودکشی می زند. در صورتی که مهارت های لازم برای حل مشکل موجود نباشد، معمولاً به خاطر فشار وارده، فرد از نظام خانواده طرد شده و برای تحت فشار قرار دادن خانواده و ایجاد حس اضطراب و نگرانی ناشی از نبود خود (هستی)، دست به خودکشی می زند.

- بین احساس ناامنی شغلی و اقدام به خودکشی رابطه معناداری وجود دارد و مقدار ضریب تبیین آن برابر با 0.156 است. به اندازه یک میزان افزایش در احساس ناامنی شغلی، احتمال اقدام به خودکشی 0.15 صدم افزایش می یابد. این یافته با نتایج مطالعاتی قادری و نظری (۱۳۹۸)، ربیعی و گرجی (۱۳۹۷)؛ عنبری و بهرامی (۱۳۹۸)، محمودزاده و همکاران (۱۳۹۷)، همسو بوده و آن ها را تأیید می کند. وجود بحران های اقتصادی، تحریم ها، سیاست گذاری نامناسب اقتصادی، افزایش گرانی، آنومی اقتصادی و بی اعتمادی نهادی جامعه به ساحت نظام اقتصادی در جهت بازگشت قیمت ها به حالت سابق و ثبات نسبی، افزایش تعداد بیکاران و سرگرم شدن دانشجویان با تداوم یافتن دوره تحصیلی در ارشد و دکتری، عدم تمایل به فارغ التحصیلی زودهنگام و به موقع به دلیل توجیه روانی و فرار از مواجهه با شرایط شغلی ناامن بازار و ناتوانی نظام بازار در جذب نیروهای دانشگاهی، بسترهای ناامنی شغلی افزایش یافته است. برخی از آن هایی که در شرکت های خصوصی، قراردادی، ساختمانی و شخصی، مشغول به فعالیت اقتصادی بودند، شغل خود را به دلیل درآمد پایین، تعدیل نیروی کار در سازمان ها و شرکت های تعاونی، از دست داده اند. برخی نیز که دارای شغل دولتی رسمی هستند، در تمامی بحران های اجتماعی، باثبات ترین گروه

به‌شمار می‌روند، زیرا دولت با پرداخت اعانه و یارانه، از بحران و ناامنی شغلی این گروه ممانعت می‌کند، آن‌ها حداقل فشار روانی را تجربه می‌کنند و امید بیشتری دارند که از این بحران، تحت هر شرایطی عبور خواهند کرد. گروه‌های شغلی دیگر اما، در زمینه نظام خانواده، روابط عاطفی، تعاملات همسایگی، باورهای اجتماعی و سلامت روان‌شناختی و کیفیت زندگی، دچار مشکلاتی هستند. تداوم این وضعیت، باعث اقدام به خودکشی در افراد ناامید از شغل و پول می‌شود.

- بین ناکامی اجتماعی - اقتصادی و اقدام به خودکشی رابطه معناداری وجود دارد. هرچه شدت ناکامی اجتماعی - اقتصادی بیشتر باشد، به همان میزان اقدام به خودکشی بیشتری شود و مقدار ضریب تبیین آن برابر با 0.177 است. به اندازه یک میزان افزایش در احساس ناکامی اجتماعی - اقتصادی، احتمال اقدام به خودکشی 0.17 صدم افزایش می‌یابد. این یافته با نتایج مطالعاتی قادری و نظری (۱۳۹۸)، ربیعی و گرجی (۱۳۹۷)؛ عنبری و بهرامی (۱۳۹۸)، محمودزاده و همکاران (۱۳۹۷)، همسو بوده و آن‌ها را تأیید می‌کند. هرچه میزان بحران و رکود اقتصادی در یک جامعه افزایش یابد، میزان خودکشی هم در جامعه افزایش پیدا می‌کند. بدین معنا که بین رکود و بحران اقتصادی و افزایش خودکشی یک رابطه مستقیم وجود دارد. در این حالت افراد احساس می‌کنند به دلیل فضای آنومیک، متناسب با تلاش و کوشش خود، پاداش نمی‌گیرند. این شرایط ناامیدکننده است. افزایش شکاف طبقاتی، شدت یافتن محرومیت نسبی و فقدان سهولت در دستیابی شغل با منزلت و شکست در اهداف اجتماعی، می‌تواند زمینه‌های اقدام به خودکشی را تقویت کند. مسیر نهایی پژوهش در جدول زیر ترسیم شده است.

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

شکل (۲) - مدل نهایی پژوهش

مطابق نتایج پژوهش می‌توان گفت که در جامعه سنتی ایلام، مهم بودن وجهه و اعتبار اجتماعی ضمن پررنگ شدن مرز میان درون گروه و برون گروه منجر به تمایز نقش‌های جنسیتی گردیده است به طوری که، شغل‌های مردانه و زنانه از هم تفکیک شده‌اند. بازنمایی نقش‌های جنسیتی باعث بازتولید فضای مردانه در جامعه شده است؛ به طوری که قواعد فکری، رفتاری و اجتماعی با محوریت مرد تعریف می‌شود. تخطی و زیر پا گذاشتن قوانین، عرف و هنجار در چنین جامعه سلسله مراتبی با جریحه‌دار شدن احساسات جمعی و خدشه‌دار شدن حیثیت اجتماعی همراه است به طوری که، برای پایبندی به نظم اجتماعی و ترمیم آبروی ازدست‌رفته و زدودن چنین لکه‌ننگی، باهدف تأدیب دیگران، خواه‌ناخواه دست به خشونت می‌زنند. تداوم چنین فرهنگ و فضای اجتماعی در عصر مدرن، بسترهای فرهنگی و اجتماعی اقدام به خودکشی را بیشتر فراهم می‌کند. از یک طرف: افزایش مهاجرت از مناطق سنتی به مدرن، افزایش شهرنشینی و رشد آگاهی اجتماعی و از سوی دیگر: مواجهه با دنیای مدرن، از جمله دست‌یابی به سطح تحصیلات و آموزش بالا، سبک زندگی جدید، نگرش‌های نو و ذائقه امروزی، باعث ایجاد ناسازگاری

هویتی، تعارض نسلی و تعارض در عادت و آژده‌های سنتی و مدرن گردیده است. جوامع در حال گذار توسعه‌ای که بر هنجارهای سنتی سلسله‌مراتبی، ساختار ریش‌سفیدی، سیطره و نظارت عرف در سلسله‌مراتب اجتماعی بر پیکره اجتماع تأکید دارند؛ با فروپاشی این سازمان اجتماعی و رویارویی باحالت اجتماعی جدید که مبتنی بر تأکید قوانین اجتماعی، حقوق شهروندی، فردگرایی و اهمیت حریم خصوصی است، دچار ایجاد تعارض بین فرهنگ جمع‌گرایی و فردگرایی می‌شوند که حاصل این کشمکش و ناسازگاری، ظهور آسیبی بنام خودکشی است. افزون بر این که گذشته تاریخی یک جامعه، در مسیر تحولات و توسعه و نابسامانی‌های آن، اثرگذار است. در نهایت سازوکارهای کاهش اقدام به خودکشی در استان ایلام عبارتند از:

۱. افزایش موقعیت شغلی اعم از رسمی و غیررسمی، از طریق تشکیل تعاونی، کارگاه و شرکت تولیدی در استان.

۲. با توجه به اینکه استان ایلام دارای پالایشگاه نفت است، می‌توان نیروهای کاری متخصص و غیرمتخصص بیکار را، برحسب نیازهای شغلی و تخصصی در ارتباط با فرآورده‌های نفتی، به کار گرفت.

۳. ایجاد فضای کسب مناسب و مساعد و کاهش فشارهای اقتصادی و افزایش ناامیدی بر خانواده، مزید بر سایر علت‌ها در مسئله خودکشی شده است، تنها با ایجاد فضای کسب و کار خانگی و حمایت دولتی از طریق پرداخت وام کم بهره بلندمدت، می‌توان ناامنی شغلی و اثرات فشار اقتصادی را بر نظام خانواده کاهش داد.

۴. برگزاری آیین‌ها و مناسک شادی در استان ایلام: استان ایلام دارای مناسک اجتماعی شاد زیادی است، با تقویت و ارتباط دادن مردم با فرهنگ شادی و نوسازی این آیین‌ها، ضمن مشارکت فعال آن‌ها در جامعه، می‌توان تا حدی فشار روانی را کنترل کرد.

۵. نداشتن هویت شغلی به‌مثابه یک عامل کنترل‌گر فردی، یکی از مهم‌ترین مسائل در خودکشی است، شغل آن‌قدر مهم است که جامعه‌شناسان آن را برای مبارزه با بزهکاری، جرائم و رفتارهای پرخطر پیشنهاد

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

می‌کنند. یک‌راه کاهش اقدام به خودکشی، ایجاد هویت شغلی از طریق اشتغال‌زایی پایدار در مناطق روستایی و شهری استان ایلام است.

۶. دقت به نظام خانواده، یکی از بهترین مکانیسم‌های کاهش اقدام به خودکشی است. وقتی خانواده در فشارهای اقتصادی، زیر بحران مالی قرار بگیرند، استرس و نگرانی خانواده، امری همیشگی است؛ زیرا تعدادی از اعضای ثابت همیشه باهم در ارتباط هستند، در صورتی که بیکاری بلندمدت، بحران معیشت و استرس مالی، محور بحث اصلی نگرانی خانوادگی باشد، دیگر این خانواده کارایی خود را از دست می‌دهد و از دل این فشارها افرادی خود را خواهند کشت.

منابع

- ایار، علی (1391)، بررسی رابطه احساس امنیت اجتماعی و اقدام به خودکشی (مورد تجرین: شهرستان دره شهر)، طرح تحقیقاتی، به سفارش دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی استان ایلام.
- آقای زاده، سعید (1399)، مطالعه جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش به خودکشی شهروندان رشت (مقایسه گرایش شهروندان عادی با افراد دارای سابقه خودکشی ناموفق)، فصلنامه علمی دانش انتظامی گیلان، دوره 9(35): 108-144 <http://journals.police.ir/article.html95283>
- پروین، ستار (1390)، مطالعه جامعه‌شناختی آسیب‌پذیری کارگران مهاجر فصلی در شهر تهران، رساله دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی.
- توسلی، غلامعباس و موسوی، مرضیه (1384)، مفهوم سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید با تأکید بر نظریه‌های سرمایه اجتماعی، نامۀ علوم اجتماعی، 26(4): 1-32. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=40339>
- حسینی‌نار، مجید و فیوضات، ابراهیم (1390)، نظریه‌های انحرافات اجتماعی، تهران: نشر پژوه.
- دورکیم، امیل (1387)، خودکشی، ترجمه نادر سالار زاده امیری. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
- دهخدا، علی‌اکبر (1341)، فرهنگ لغت فارسی، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- رئیس‌دانا، فریبرز (1380)، بررسی‌هایی در آسیب‌شناسی اجتماعی ایران، تهران: انتشارات سازمان بهزیستی کشور.
- ریبیعی، طاهره و گرچی، یوسف (1397)، تجربه زیسته اقدام به خودکشی در دانش‌آموزان دختر 12-18 ساله شهرستان خمینی‌شهر، مجله سلامت جامعه، دوره 14(2): 40-51 <http://chj.rums.ac.ir/article.html114568>

پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال هجدهم/شماره یکم / بهار ۱۴۰۳
Journal of Sociological Researches, 2024 (Spring), Vol.18, No.1

رحمانی، مریم (1394)، تأثیر روابط اجتماعی بر بروز رفتارهای پرخطر در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر بجنورد، رساله دکتری جامعه‌شناسی گرایش مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه اصفهان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه علوم اجتماعی.

عشایری، طاها و نامیان، فاطمه (1398)، هشت پرسش جامعه‌شناختی جامعه ایران، تهران: نشر جامعه‌شناسان
عنبیری، موسی، بهرامی، اردشیر (1398)، بررسی آثار فقر و خشونت بر میزان خودکشی در ایران (مورد مطالعه: روستاهای شهرستان پل‌دختر)، بررسی مسائل اجتماعی ایران (نامه علوم اجتماعی)، دوره 1(2): 1-29
<https://ijsp.ut.ac.ir/article.html21889>

قائم‌ی، علی (1364)، آسیب‌ها و عوارض اجتماعی، تهران: انتشارات امیری.

قادری، صلاح‌الدین و نظری، حامد (1398)، تحلیل جامعه‌شناختی خودکشی در ایران (بر اساس آمار سال‌های 1389 تا 1393)، مسائل اجتماعی ایران، دوره 10(1): 195-215

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=482004>

گلچین، مسعود؛ احمدی، محمد، سلیمانی، سمیه و سیدی، فرشته (1397)، روایت خودکشی از منظر اقدام‌کنندگان، مسائل اجتماعی ایران، دوره 10(2): 271-298
<https://jspi.khu.ac.ir/article-298-271-fa.pdf3173-1>

محمدی، اصغر و زارعلی، لیلا (1396)، بررسی جامعه‌شناختی افکار خودکشی (دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی رودهن)، مطالعات روان‌شناختی و علوم تربیتی، دوره 3(1): 136-153

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1211833> قادرزاده، امید و پیری، کوهیار (1393)،
برساخت اجتماعی خودکشی، فصلنامه مددکاری اجتماعی، شماره 2(1): 95-121

<https://rjsw.atu.ac.ir/article.html11524>

محمودزاده، مرتضی و محمدی سردارآباد، اسماعیل و جلیلی، بهمن، 1397، مطالعه کیفی عوامل اجتماعی مؤثر بر خودکشی (مورد مطالعه: شهروندان شهر کرج)، ششمین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی، آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران، تهران، <https://civilica.com/doc/759534>

محمدیان، فتح‌اله؛ عزیزی، مریم؛ باقری، مریم و ویسانی، یوسف (1397)، پیشگیری از خودکشی یک ضرورت ملی و جهانی، تهران: ساوالان.

مرادی، علیرضا؛ مرادی، رحیم و مصطفوی، احسان (۱۳۹۱)، بررسی میزان و عوامل مرتبط با خودکشی در شهرستان بهار، تحقیقات علوم رفتاری، دوره 10(1): 58-50

<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=152732>

هراری، یووال نوح (1396)، انسان خردمند: تاریخ مختصر بشر، ترجمه: نیک گرگین، تهران: نشر فرهنگ نصر نو.

مطالعه عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر اقدام به خودکشی در استان ایلام

- Berk, Bernard B. (2006). "Macro-Micro Relationships in Durkheim's Analysis of Egoistic Suicide". *Sociological Theory*. 24 (1): 58–80 [p. 60]. doi:10.1111/j.0735-2751.2006.00264.x
- Burgess, Ernest & Bogue, Donald J. (eds.) (1967). *Urban Sociology*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN 0-226-08056-0
- Bursik, Robert J. (1984). "Urban Dynamics and Ecological Studies of Delinquency". *Social Forces* 63: 393-413.
- Cavan, Ruth S. (1969). *Juvenile delinquency* (2nd edition). New York: J.B. Lippincott.
- Denney Justin T. Families, Resources, and Suicide: Combined Effects on Mortality. *Journal of Marriage and Family*. 2014;76(1):218–31.
- Gelman Andrew, Hill Jennifer. *Data Analysis Using Regression and Multilevel/Hierarchical Models*. New York: Cambridge University Press; 2007.
- Gibbons, F.X (1995). Predicting young adults' health risk behaviours, *Journal of personality and Social Psychology*, 69(3), pp: 505-517.
- Gibbs, J.P and Martin, W.T (1964) *Status integration and suicide: A sociological study*, university of Oregon book, Eugene, or.v
- Goldsmith Sara K, Pellmar Terry C, Kleinman Arthur M, Bunney William E. editors. *Reducing Suicide: A National Imperative*. Washington, DC: The National Academies Press; 2002.
- Guo Guang, Zhao Hongxin. *Multilevel Modeling for Binary Data*. *Annual Review of Sociology*. 2000;26:441–62.
- Kubrin, Charis & Weitzer, Ronald. (2003). "New Directions in Social Disorganization Theory". *Journal of Research in Crime & Delinquency* 40: 374-402.
- Kubrin, Charis & Weitzer, Ronald. (2003). "New Directions in Social Disorganization Theory". *Journal of Research in Crime & Delinquency* 40: 374-402.
- Pope, Whitney; Danigelis, Nick (1981). "Sociology's One Law". *Social Forces*. 60: 496–514. doi:10.2307/2578447.
- Stark, Rodney; Bainbridge, William Sims (1996). *Religion, Deviance and Social Control*. Routledge. p. 32-44.